

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного узагальнення й уточнення методологічних основ проблеми обдарованості (загальна психологія), здійснення історико-психологічного аналізу її науково-концептуальних, суспільно-ціннісних й особистісних чинників (історія психології) і побудови оптимального навчально-виховного середовища, в якому відбувається ефективний розвиток здібностей та обдарованості (вікова та педагогічна психологія). Створення умов для раннього виявлення і розвитку обдарованості є однією з пріоритетних задач модернізації національної освіти, яка на практиці часто лишається орієнтованою на так званого середнього учня.

Обдарованість як інтегральна властивість індивідуальності визначається високим рівнем розвитку її здібностей і вивчається у контексті дослідження розвитку вмінь та навичок, особистісних якостей обдарованих осіб (Н.С. Лейтес, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов), стильових особливостей (О.В. Лібін, В.С. Мерлін) та стратегіальної специфіки діяльності (В.О. Моляко, Т.М. Титаренко), спрямованості особистості (Л.І. Божович, О.М. Леонт'єв). Розроблені теорії і концепції обдарованості потребують систематизації чинників її розвитку, а також встановлення такої їх логіко-концептуальної своєрідності, що забезпечить цілісне розуміння проблеми. Це передбачає вивчення *історичних зв'язків концептуальних положень*, що розкривають перспективи подальших досліджень. «Вилучення» окремих мета-ідей з історії психології призводить до втрати системності знань, робить їх дискретними, внутрішньо суперечливими. Це не дозволяє простежити історичний шлях розвитку концепцій та окремих теоретичних положень, перешкоджає встановленню основних чинників їх формування, виокремленню наукової новизни сучасних теорій розвитку здібностей та обдарованості.

Одна з суттєвих прогалин історії вітчизняної психології полягає у недостатньому висвітленні науково-психологічної діяльності професора Київського університету св. Володимира Івана Олексійовича Сікорського (1842-1919). Загальний огляд його науково-психологічної системи здійснено у дисертаційному дослідженні Д.С. Тимофєєва (1995), у працях О.О. Нікольської, Ю.О. Приходько, В.А. Роменця та інших. Здебільшого висвітлювались питання загальної, дитячої та педагогічної психології. Можна відмітити посилення інтересу до І.О. Сікорського, насамперед, як до непересічної й обдарованої особистості (О.Т. Губко, В.І. Менжулін). Проте досі не здійснено цілісний аналіз поглядів І.О. Сікорського щодо проблеми розвитку вищих психічних функцій особистості, формування її як суб'єкта творчої діяльності, що досягає рівня обдарованості та геніальності.

Перервано теоретико-методологічний зв'язок між працями І.О. Сікорського й сучасними вченими, хоча його публікації з проблеми обдарованості є одними з найперших у вітчизняній науці. Концептуалізація проблеми обдарованості здійснювалась І.О. Сікорським на основі інтеграції і систематизації знань психології індивідуальності, розробки оригінальних

положень щодо структурної та функціональної природи обдарованості. Проблема обдарованості вирішувалась ним у контексті розв'язання більш широкого кола питань евгеніки, дитячої та педагогічної психології, шкільної психогігієни. Окремі праці І.О. Сікорського дозволяють припустити, що обдарованість розглядалася ним в якості закономірного результату гармонійного розвитку особистості, що відповідає сучасному гуманістичному підходу до навчально-виховного процесу. Відтак виникає необхідність з'ясувати науково-психологічні чинники обдарованості у його концептуальних поглядах, що зумовило вибір теми дослідження «Концептуалізація проблеми обдарованості у працях І.О. Сікорського».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у відповідності до тематичного плану наукових досліджень Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України в межах проблеми лабораторії психології творчості за темою «Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях» (номер держреєстрації 0107U012430). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 23 лютого 2012 року) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 24 квітня 2012 року).

Мета дослідження полягає у здійсненні історико-психологічного аналізу концепції І.О. Сікорського, що розкриває цілісну систему особистості, структурні зв'язки елементів індивідуальності, координації і взаємодії психобіологічних та соціокультурних чинників розвитку обдарованості.

Об'єкт дослідження – психологічні концепції індивідуальних відмінностей та обдарованості кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Предмет дослідження – обдарованість як вищий інтегральний рівень розвитку індивідуальності у концептуальних положеннях І.О. Сікорського.

В основу дослідження покладено **припущення** про розробку І.О. Сікорським теоретико-методологічних засад вивчення базових координат та ієрархічної організації індивідуальності, що дозволило виявити і систематизувати інтра- та інтерпсихологічні чинники розвитку обдарованості. І.О. Сікорський розглядав обдарованість як цілісний і системний біопсихосоціальний рівень інтеграції суб'єкта діяльності, що є результатом комплексного розвитку розумових та емоційних процесів, високого рівня вольової саморегуляції й просоціальної етичної спрямованості, що мають узгоджену нейропсихологічну, психофізіологічну, фізіогномічну та соціально-психологічну основу.

Відповідно до мети та предмета визначено **завдання дослідження**:

1. Розкрити суть цілісного підходу до вивчення індивідуальності і проаналізувати теоретико-методологічні засади досліджень індивідуальних відмінностей та обдарованості у психологічних концепціях кінця ХІХ – початку ХХ століття.

2. Систематизувати результати теоретико-емпіричних досліджень І.О. Сікорського і реконструювати запропоновану ним ієрархічну структуру індивідуальності, що координує взаємодію психобіологічних та соціокультурних властивостей особистості.

3. Встановити методологічні засади дослідження проблеми обдарованості і виявити інтра- та інтерпсихологічні механізми збалансованості й функціональної єдності основних чинників розвитку обдарованості у працях І.О. Сікорського.

4. Провести паралелі і виявити відмінності у концептуальних положеннях І.О. Сікорського та сучасних теоріях обдарованості.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення про розвиток індивідуальності (Б. Г. Ананьєв, Л.М. Архангельський, О.Г. Асмолов, Л.І. Божович, Е.О. Голубєва, Р. Кеттелл, О.Г. Ковальов, О.В. Лібін, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, Л.А. Мойсеєнко, В.Д. Небиліцин, К.К. Платонов, В.М. Русалов, С.Л. Рубінштейн) та обдарованості (Д.Б. Богоявленська, Ф. Гальтон, Н.А. Карпенко, В.В. Клименко, О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, О.Л. Музика, Б.М. Теплов, В.Д. Шадріков, В. Штерн), психологічні концепції особистості кінця ХІХ – початку ХХ століття (В.М. Бехтерєв, В. Вундт, Г. Гефдінг, І. Гобчанський, У. Джемс, П. Загорський, Е. Кречмер, О.Ф. Лазурський, М.М. Ланге, Дж.Т. Ледд, Дж.С. Міль, О.П. Нечаєв, Ф. Полан, Т. Рібо, І.М. Сеченов, Г. Спенсер, У. Шелдон, В. Штерн, Г.І. Челпанов, С. Фульє), історичний аналіз розвитку психології кінця ХІХ – початку ХХ століття (Б.Г. Ананьєв, О.О. Буділова, Л.С. Виготський, А.М. Ждан, Г.С. Костюк, Н.К. Одуєва, А.В. Петровський, В.А. Роменець, Б.М. Теплов, М.Г. Ярошевський), біографічний аналіз життєвого і наукового шляху І.О. Сікорського (О.Т. Губко, С.І. Корнєв, В.І. Менжулін, Д.С. Тимофєєв). Історико-психологічний аналіз наукової спадщини І.О. Сікорського спирається на основні шляхи вирішення психофізичної проблеми (В. Вундт, Г. Гефдінг, І. Гобчанський, У. Джеймс, Г.С. Костюк, О.Ф. Лазурський, М.М. Ланге, Г.І. Челпанов), положення системного та комплексного підходів (Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк, О.В. Лібін, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, К.К. Платонов, В.М. Русалов), на принципи розвитку, історизму і єдності логічного та історичного (А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський).

Джерельну базу дослідження становлять праці І.О. Сікорського (монографії, статті, брошури, тези), опубліковані в період з 1884 по 1915 рр., публікації вітчизняних і переклади праць зарубіжних учених кінця ХІХ – початку ХХ століття, сучасні науково-психологічні та історико-психологічні праці.

Для вирішення поставлених завдань використані такі **методи** як *історико-генетичний аналіз*, спрямований на встановлення основних чинників і логіки вирішення проблеми індивідуальності та обдарованості у психології, *історико-функціональний аналіз* психологічних положень проблеми

індивідуальності та обдарованості, націлений на розкриття характеру безперервного розвитку наукових ідей, *метод систематизації висловлювань*, що описують і дозволяють здійснити аналіз психологічних концепцій, частково *біографічний метод*, орієнтований на вивчення основних чинників формування наукових ідей ученого, а також *метод теоретичної реконструкції* структури індивідуальності та функціональних аспектів розвитку обдарованості, проведення концептуальних паралелей та пошук відмінностей у поглядах учених. Використання цих методів передбачає проведення аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення і систематизації теоретичного матеріалу.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягають у тому, що:

- систематизовано концептуальні положення розвитку індивідуальності кінця ХІХ – початку ХХ століття; виділено основні структурні елементи особистості, показано їх функціональну взаємодію, механізми індивідуалізації обдарованого суб'єкта;

- визначено наукові та біографічні джерела науково-психологічних поглядів І.О. Сікорського, встановлено взаємозв'язки його концептуальних положень із теоріями вітчизняних та зарубіжних учених;

- реконструйовано структуру індивідуальності, запропоновану І.О. Сікорським, показано рівні її функціонування і виділено інтра- та інтерпсихологічні чинники розвитку обдарованості як вершинного рівня індивідуальності;

- проаналізовано місце та значення науково-психологічної спадщини І.О. Сікорського у системі сучасних поглядів на проблему обдарованості.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дисертації можуть бути використані у навчально-методичному забезпеченні курсів із загальної психології, історії психології, диференціальної психології. Результати дослідження можуть стати фактологічною базою для подальшого вивчення історичних аспектів формування психологічних концепцій індивідуальності та обдарованості, а також для розробки програм розвитку здібностей та обдарованості у діяльності практичних психологів освітніх закладів.

Впровадження результатів дослідження. Теоретичні положення і практичні результати дослідження впроваджено у процес підготовки студентів-психологів Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка про впровадження № 51/01 від 15 грудня 2012 року) та студентів-психологів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 918 від 28 січня 2013 року).

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались теоретичним обґрунтуванням методологічних позицій, релевантністю використаних методів предмету, меті і завданням дослідження, репрезентативністю та валідністю опрацьованих джерел, узгодженістю

отриманих висновків, дотриманням основних принципів історико-психологічного дослідження.

Апробація роботи та впровадження результатів дослідження. Основні результати дисертації представлені на Щорічній звітній науковій конференції викладачів Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, 2009, 2010); V та VIII Міжнародних науково-практичних конференціях «Сучасні проблеми екологічної психології» (Київ, 2009, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні проблеми сприймання» (Київ, 2009, 2011); X, XI, XIII Міжнародних наукових психологічних конференціях «Психологічні проблеми творчості» (Київ, 2010, 2011, 2012), на семінарі, присвяченому Дню науки «Наукова школа В.О. Моляко «Стратегії творчої діяльності» (Житомир, 2010); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». До 85-річчя від дня народження фундатора вітчизняної історико-психологічної науки В.А. Роменця (Київ, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічне діагностування в роботі практичного психолога» (Умань, 2013), II та VI Міжрегіональних семінарах щодо впровадження програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» (Житомир, 2009, 2013).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 10 одноосібних публікаціях. Із них 5 – у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого Міністерством освіти і науки України, 1 стаття – в зарубіжному виданні (російською мовою), 4 тези наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Основний обсяг дисертації складає 160 сторінок. Повний обсяг дисертації – 213 сторінок комп'ютерного набору. Список використаних джерел налічує 317 найменувань, з них 4 – іноземною мовою. Робота містить 2 схеми і 1 таблицю.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження й обраного напрямку дисертаційної роботи, показана ступінь її розробки. Визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано припущення, представлено теоретико-методологічні засади і методи дослідження. Розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію отриманих результатів, їх впровадження та публікації за темою дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Обдарованість як біосоціопсихологічна характеристика розвитку індивідуальності у концептуальних положеннях кінця XIX – початку XX століття»** здійснено аналіз індивідуальності як системно-інтегрального рівня концептуалізації проблеми обдарованості у докризовий період розвитку психології. Розробка структурних і функціональних аспектів розвитку індивідуальності як інтегральної

біопсихосоціальної характеристики людини сприяла формуванню загальних положень проблеми функціональної природи і специфіки взаємозв'язку структурних компонентів індивідуальності обдарованих осіб.

Проблема індивідуальності виникає у зв'язку зі з'ясуванням структурно-функціональних координат особистості, її системних характеристик, які цілісно відображають відмінності у поведінці та діяльності суб'єкта. Категорія індивідуальності описує інтегральні способи самореалізації та відмінності на рівні особистісних рис, психічних процесів, станів (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, К.К. Платонов).

Загальноприйнятим є положення, що індивідні властивості забезпечують формально-динамічні характеристики особистості (В.С. Мерлін, В.Д. Небиліцин, В.М. Русалов, Б.М. Теплов). Її змістовне наповнення оформлюється у соціальних відносинах і проявляється на рівні спрямованості, установок, сукупності рис, диспозицій. Історико-генетичний аналіз дозволив зробити висновок, що особистість розглядалась як інтегральна система біогенних, психогенних і соціогенних елементів, що керує психічними процесами (П.К. Анохін, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін, К.К. Платонов). Система особистості складається з двох нерозривно пов'язаних підсистем: психофізіологічного базису і соціогенних рис. Специфіка індивідуальності виявляється в унікальності зв'язків фізіологічного й особистісного рядів.

Обдарованість розглядають як системну якість спільно працюючих функціональних систем, що реалізують різні психічні функції, які мають індивідуальну міру вияву, що позначається на успішності та якісній своєрідності виконуваної діяльності (В.М. Дружинін, В.Д. Шадріков); як розкриття у діяльності творчого потенціалу та особливе поєднання здібностей, інтересів, потреб, що сприяють виконанню діяльності на якісно вищому рівні (О.І. Кульчицька, В.О. Моляко). Історико-функціональний аналіз показав, що розвиток здібностей та обдарованості збігається з процесом психічного розвитку суб'єкта. Втім, вчені різняться у поглядах щодо вікових особливостей розвитку обдарованості. Зокрема, дискусійним лишається питання про можливість визначати обдарованість у ранньому віці.

Методологічною основою досліджень індивідуально-психологічних відмінностей в кінці ХІХ – на початку ХХ століття стало вирішення психофізичної проблеми, співвідношення темпераменту та характеру, визначення впливу на розвиток особистості спадкових та соціальних чинників. Окремі типології характерів диференціювали індивідів за параметром обдарованості (обдаровані, пересічні, дегенеративні).

Усвідомлюючи важливість психофізіологічних чинників розвитку індивідуальності, Ф. Галль, Ф. Гальтон, Т. Рібо, Г. Спенсер намагалися їх «приєднати» до характерологічних особливостей. Загальноприйнятим стало розуміння темпераменту як первинної психічної організації особистості, її психофізіологічної складової, а характеру – як похідної, її соціального компоненту. Окремі психологічні феномени почали пов'язувати з

організмичними чинниками (теорія взаємодії), а подекуди ототожнювати (гіпотеза тотожності). Тогочасна методологічна помилка полягала у намаганні обґрунтувати ламарківську гіпотезу про успадкування набутих ознак: темперамент передає нащадкам характерологічні особливості батьків.

Систематизація концептуальних положень сформульованих на початку ХХ століття дозволила зробити висновок, що на зміну біологічному редукціонізму приходить розуміння *системного зв'язку* між фізіологічними і психічними елементами. Оскільки співвідношення біологічно-спадкового і соціально-набутого було невирішеним, вчені досліджували структуру свідомості і виявляли закономірності її функціонування (В. Вундт, У. Джемс, Е. Тітченер). Основними елементами свідомості виступали почуття, розум і воля (А. Бен, В. Вундт, У. Джемс, Т. Рібо, Г.І. Челпанов). В їх структурному і функціональному співвідношенні виокремлювали емоційні, інтелектуальні і вольові характери, а також змішані типи.

Отже, проблема обдарованості як частина проблеми індивідуальності пов'язувалась з проблемою розвитку характеру, становлення особистісних якостей. Здебільшого виділяли окремі ознаки обдарованості, накопичували фактологічний матеріал, здійснювали спроби його узагальнити, систематизувати. Разом із тим, ряд учених вважали, що характер виховати неможливо. Здійснюючи певну поступку виховним впливам, вони вказували на їхню повільність та суттєву обмеженість. Відповідно обдарування є продуктом спадковості, яка лише набуває динаміки під впливом соціальних чинників.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття до психобіологічних чинників розвитку обдарованості відносили успадкований фізіологічний і психофізіологічний матеріал (А. Біне, І.Ф. Гербарт, Т. Рібо). Психологічними чинниками обдарованості вважали розвиток пізнавальних процесів, зокрема особливості мислення, пам'яті, уваги, а також певні особистісні якості. Під здібностями розуміли основні структурні елементи свідомості (почуття, розум і волю). Вони розглядалися у тісному зв'язку з моральнісними та мотиваційними проявами характеру. Історико-функціональний аналіз проблеми показав, що вчені були зорієнтовані на встановлення кореляції обдарованості й особистісних якостей, хоча не збігалися у положеннях щодо природи виникнення особистісних якостей.

В результаті аналізу особистісних концепцій, сформульованих наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, можна виділити дві протилежні точки зору на проблему обдарованості. Відповідно до першої – *психобіологічної* – точки зору, обдарованість є вродженою якістю. Її вихідним положенням є теза про те, що риси характеру, психічні здібності є сталими, незмінними, а відтак успадковуються. У відповідності до другої – *психосоціальної* – точки зору, характер людини сутнісно залежний від соціальних умов. Важливим фактором залишалася успадкована расово-національна приналежність, що зумовлює психічну ригідність, але вважалось, що національне життя може коригуватися в залежності від зміни соціальних умов. Результати емпіричних та

експериментальних досліджень показали, що домінуючими виступають зовнішні умови розвитку особистості. Вони забезпечують розвиток пізнавальних процесів, кристалізацію особистісних якостей, з яких найбільшого значення набувають розум і воля. Розум відповідає за змістовні характеристики обдарованості, а воля є організаційно-динамічною силою, що спонукає і спрямовує розвиток здібностей обдарованої особистості.

У другому розділі *«Індивідуально-психологічні особливості обдарованої особистості у концепції І.О. Сікорського»* проаналізовано погляди І.О. Сікорського на проблему індивідуальності та обдарованості. Як представник природничого-наукового й емпіричного напрямків психології І.О. Сікорський спробував надати об'єктивну характеристику психічного розвитку дитини та її первинних особистісних утворень, інтегрував накопичений матеріал у галузях психології, психіатрії, фізіології та філософії у певну логіко-концептуальну систему. Найбільшої уваги заслуговують намагання систематизувати уявлення про індивідуальність. Запропонована ним концептуальна система її координат є результатом аналізу робіт В.М. Бехтерева, В. Вундта, У. Джемса, Т. Рібо, Г. Спенсера та інших, узагальненнями власних емпіричних та експериментальних досліджень особистості.

І.О. Сікорський розумів особистість як унікальну комбінацію волі, розуму та почуттів. На його думку, психіка є біоісторичним явищем. Відтак у вищому психічному житті можна простежити «душу» в усіх проявах. Це виявилось у його фізіогномічній концепції, яка стала своєрідною відповіддю у вирішенні психофізіологічної проблеми. В оцінці індивідуальності І.О. Сікорський виходив із гіпотези тотожності фізіологічного і психологічного рядів.

Методологічну проблему дослідження індивідуальності І.О. Сікорський вирішував інтегрально, використовуючи фізіологічний і психологічний матеріал. Остаточно не пристаючи ані до ідеї фаталістичної дії рефлексу (І.М. Сеченов, І.П. Павлов) та об'єктивного методу загалом (В.М. Бехтерев, К.М. Корнілов), ані до суб'єктивно-інтроспективного підходу (Г.І. Челпанов), у традиціях конвергентних теорій він здійснював пошук кореляції психічного та нервового, узгодження рівносильних факторів середовищного та спадкового впливів на формування індивідуальності. Разом із тим продемонструвати зв'язки фізіологічних і психологічних елементів І.О. Сікорський не мав змоги 1) без належно розробленої теорії властивостей нервової системи (І.П. Павлов, Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин), використовуючи теорію асоціативних зв'язків психічних і фізіологічних елементів (А. Бен, В. Вундт, Г. Гефдінг, Т. Рібо) та локалізаційну теорію мозкової діяльності (Ф.Й. Галль, П. Флексіг), 2) без глибокого розуміння культурно-історичної еволюції вищих психічних функцій індивіда (Л.С. Виготський) і предметної концепції психічного (О.М. Леонт'єв), що підмінялась концепцією расової, національної та індивідуальної спадковості (Г. Спенсер, Ф. Гальтон), 3) без врахування значення інтегральної системи селективних свідомих зв'язків особистості з об'єктивною реальністю

(О.Г. Ковальов, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн), що замінювалась морально-етичними апеляціями. Проблему взаємодії фізіологічного та психічного він розглядав комплексно, разом вирішуючи проблему детермінації обдарованості (вершинного розвитку особистості) і дегенерації (особистісної деградації суб'єкта). Дослідження І.О. Сікорського відбувалися за принципом порівняння нижчого психофізіологічного та вищого психічного функціонування обдарованих і душевнохворих та морально деградованих суб'єктів, осіб різних національностей і віку.

І.О. Сікорський сформулював положення, яке лягло в основу концептуалізації проблеми обдарованості: *кристалізація обдарованості у часі збігається з повним розкриттям індивідуальності*, що відбувається в юнацькому віці. Він зауважував на процесі ранньої індивідуалізації особистості, але не розглядав випадки ранньої обдарованості. Період, що передує юнацькому віку, на його думку, повинен лише сприяти гармонійному (симетричному) розвитку особистості.

У вивченні особистості він спирався як на об'єктивні характеристики індивіда (психофізіологічні, нейропсихологічні), так і на соціопсихічні чинники. Фізіологічні расові відмінності становлять об'єктивні межі, в яких відбувається моральний та інтелектуальний розвиток суб'єкта. Сутність особистості полягає у спроможності долати свою расову «обмеженість» і приставати на бік культурно більш розвинутої раси. У працях І.О. Сікорського представлений також протилежний процес, коли особистісна велич вимірюється здатністю протистояти обмеженим соціальним можливостям завдяки розгортанню «позитивної спадковості».

Реконструйована *структура особистості* у працях І.О. Сікорського містить опис основних її елементів та механізмів розвитку на певному онтологічному етапі. Індивідуальні відмінності є вираженням різного ступеню і характеру комбінацій психічних елементів. Структура особистості складається з розуму, волі та почуттів, які мають властивості підсистеми більш загальної системи. Ці компоненти складаються з елементів, які перебувають в упорядкованій взаємозалежності у відповідності з асоціативними законами.

Запропонована І.О. Сікорським структура особистості ще до виникнення теорії систем відповідала її основним принципам. Він демонстрував взаємозв'язок не лише між елементами та підструктурами особистості, а й з цілісною організацією суб'єкта. В основі структури індивідуальності лежить складна взаємодія біологічних і соціальних рівнів особистості, ієрархічне співвідношення їх елементів та нелінійна координація факторів, що зумовлюють внутрішньо збалансовану єдність психологічних конструктів.

І.О. Сікорський комплексно вивчав психофізіологічні і психологічні аспекти індивідуальності. На психофізіологічному рівні аналізував її як проблему нейродинамічних відмінностей, особливостей кровообігу, дихання, уваги людини; на психологічному рівні – як співвідношення основних елементів структури особистості. Основними механізмами індивідуалізації

стають спадковість (фізіологічна, расово-національна) і виховання (формування директив (установок), переважання певних елементів структури особистості). І.О. Сікорський вивчав онтогенетичні аспекти процесу індивідуалізації, розкривав її умови та механізми. Це дозволяло інтерпретувати відмінності і визначати ключові чинники обдарованості.

Еволюційні рівні психіки		Групова належність суб'єкта	Структурні компоненти особистості	Структурні елементи особистості		Механізми розвитку суб'єкта
Вищий психізм	Свідоме	Професія Суспільно-політичні погляди Релігійна ідентичність	Характер	Самосвідомість		Творча активність
				Воля як поведінковий акт Воля як бажання		
				Розум	Почуття	Виховання Навчання
				Директиви	Вищі почуття	
Нижчий психізм	Несвідоме	Вік Стать	Темперамент	Уявлення як розумовий образ	Фізичні почуття як емоційний образ	Генетична детермінація
				Відчуття	Чуттєві відчуття	
		Нація Раса		Інстинкти		Еволюційно-видові особливості
				Складні рефлекси		
				Рефлекси		
				Тропізми		

Табл. 1. Реконструкція структури індивідуальності у концептуальних положеннях І.О. Сікорського

У дослідженні індивідуальних відмінностей І.О. Сікорський використовував експериментальні й емпіричні результати, зокрема, метод спостереження та фізіогномічний метод. Вивчення обдарованості здійснював на нейропсихологічному рівні (порівняння будови і ваги мозку), на рівні фізіологічних відмінностей, особистісного розвитку (біографічний метод), широко використовував аналіз продуктів діяльності (художні твори і твори мистецтва).

Він визначав обдарованість як комплексне утворення, що має не лише різні форми прояву, а й системні ознаки, які мають індивідуальні та групові особливості. Груповий фактор обдарованості він пов'язував із дією генетичних чинників (фізіологічна і психічна спадковість), але заперечував феноменологічну близькість геніальності і божевілля. У розвитку особистості ключовою вважав генетично-еволюційну перевагу певної раси. Разом із тим, висував припущення, що расова чистота не є обов'язковою умовою. Подекуди змішування рас сприяє розвитку обдарованості (на прикладі О.С. Пушкіна).

Фізіологічним підґрунтям обдарованості є *досконале функціонування окремих рецепторів та їх провідних шляхів*. Зокрема, важливого значення набували гострота сприймання, здатність до концентрації уваги. На теоретико-методологічному матеріалі досліджень П. Брока та П. Флексіга І.О. Сікорський здійснював вивчення *нейропсихологічних відмінностей* обдарованих людей: у видатних осіб порівняно більшою є *вага мозку та індивідуальні особливості розвитку окремих ділянок мозку*, що впливають на розумові здібності суб'єкта (на прикладі І.С. Тургенєва, Дж. Байрона, О. Кромвеля).

Виходячи з гіпотези тотожності, припустив, що психічне здатне коригувати фізіологічне, а фізіологічне – психічне. У педагогічному аспекті він виступав за одночасне удосконалення фізіологічної і психічної природи людини. На загал обґрунтовував положення, що обдарованість вирізняє *здатність до міцного «утримання» вроджених позитивних якостей, несприйнятливість негативних впливів і набуття необхідних позитивних якостей особистості та їх подальшого закріплення в наступних поколіннях*.

Ключовим механізмом розвитку обдарованості І.О. Сікорський вважав високий розвиток окремих пізнавальних процесів й особистісних якостей, що проявляються у виконанні певного виду діяльності. Обдарованість тлумачилась як високий рівень розвитку вольових якостей, що забезпечують високий рівень продуктивності трудової діяльності, її завершеність. У його концептуальних положеннях воля представлена у синтезі з визначеним комплексом почуттів і директив. «Сприятливі» директиви забезпечують найоптимальніший шлях до досягнення результатів діяльності, а почуття – відповідність суспільній моралі та цінностям.

І.О. Сікорський вказував на *тісний зв'язок нижчих і вищих психічних чинників*. Спрямованість особистості є інтегральним показником обдарованості, що включає єдність почуттєвої, інтелектуальної і вольової сфери, а також належних психофізіологічних умов їхньої діяльності та високих моральних принципів.

До особистісних рис обдарованих осіб І.О. Сікорський відносив *суспільну спрямованість*. У відповідності зі сформованими директивами, які визначають відмінності у спрямованості, він запропонував класифікацію особистостей: 1) нікчемна людина, 2) ница, 3) стрімко прогресуюча, 4) невтомна, 5) гармонійна, 6) досконала, 7) шляхетна, 8) гідна, 9) видатна. У цій класифікації кожний наступний тип особистості має більш потужно розвинуті директиви вищого психізму, що корелюють з рівнем морального розвитку суб'єкта. Вершинного розвитку досягає «видатна людина», яку характеризує те, що «робота совісті» та «чутливість до обов'язку» у неї надзвичайно високі. Наявність діяльнісних директив спонукає до виконання найскладніших життєвих задач, які передбачають наявність почуття найвищого обов'язку.

І.О. Сікорський був переконаний, що *здібності повинні розвиватися симетрично*, але неодмінно перевищувати показники пересічних осіб. На його думку, виховання та освіта, надто на ранніх стадіях, суттєво визначають

розвиток здібностей, проте необов'язково позначаються на обдарованості. І.О. Сікорський наголошував, що «недоліки» характеру раніше вважалися вродженими і не виправними, натомість успішно піддаються медико-педагогічній корекції. Однобічність розвитку, порушення психічної цілісності і гармонії він пов'язував із тим, що школа була спрямована здебільшого на розвиток розумових здібностей, натомість ігнорувала виховання почуттів і волі.

Найголовніша проблема, яку, на думку І.О. Сікорського, вирішує навчання, полягає у тому, *щоби допомагати дитині отримувати правильні враження від зовнішніх впливів і зберігати їх якомога довше*. Ідеал навчання вбачав у всебічному розвитку дитини, що гарантує збереження цілісності її особистості. Хибні розвитку характеру витікають з однобічності розвитку або з недостатнього розвитку окремих здібностей. І.О. Сікорський пропонував педагогам використовувати метод спостереження, який дозволить фіксувати розвиток розумових здібностей у дітей, серед яких першочергове значення відводив *розумовій винахідливості і творчості*.

Разом із тим І.О. Сікорський не вважав можливим здійснювати раннє виявлення обдарованості, не залишив стандартизованих методів її діагностики і спеціальних програм розвитку обдарованості в умовах шкільного та родинного навчання і виховання.

Історико-психологічний аналіз показав, що у поглядах на проблему обдарованості І.О. Сікорський не заперечував положення сучасної науки, подекуди випереджав їх, став апологетом гуманістичного підходу до розвитку здібностей, його суб'єкт-суб'єктної парадигми. Зокрема, прогресивно обстоював погляди на необхідність здійснювати всебічний, гармонійний розвиток особистості, на важливості зовнішніх перешкод у розвитку здібностей, високих показників морального розвитку обдарованих осіб. Відстоюючи важливість спадковості у розвитку обдарованості, І.О. Сікорський показував релятивну роль задатків, які виступають передумовою кристалізації обдарованості, і визначальну роль навчально-виховного середовища.

Концептуальні паралелі І.О. Сікорського з сучасними теоріями обдарованості полягають у діалектичному визначенні місця та ролі спадкових і соціальних чинників її розвитку, надто вольового та емоційного компонентів; тотожності здібностей та особистісних якостей, що вказує на можливість здійснення розвитку здібностей; визнанні творчості як неодмінної ознаки обдарованості. Близькість методичних вимог розвитку обдарованості з сучасними теоріями полягають у комплексному підході до її вивчення, у здійсненні всебічного розвитку особистості, дотриманні психогігієнічних умов навчання, виховання та розвитку дітей.

ВИСНОВКИ

Вивчення питання концептуалізації проблеми обдарованості у працях І.О. Сікорського, здійснене на основі аналізу сформульованих ним теоретичних положень і порівняння з сучасними йому теоріями обдарованості, дозволило

зробити загальний висновок про високу наукову цінність його досліджень й окреслити перспективи подальшого вивчення проблеми. Історико-психологічний аналіз й узагальнення результатів дослідження дали підстави зробити такі висновки:

1. Концептуалізація проблеми обдарованості здійснювалась в контексті становлення психології індивідуальності. Індивідуальність є найвищим інтегральним рівнем спадково-генетичних і соціально-досвідних властивостей особистості, що систематизує всі чинники варіабельності поведінки, вказує на специфіку інтраіндивідуальних зв'язків (за принципом ієрархічності та координації основних підструктур особистості), що лежать в основі інтеріндивідуальних відмінностей. Індивідуальність вказує на цілісність, унікальність і стійкість особистісних рис, виявляється у розвитку здібностей та обдарованості суб'єкта.

В кінці XIX – початку XX століття методологічною основою дослідження індивідуальних відмінностей було вирішення психофізичної проблеми: концепція психофізичного паралелізму, теорія взаємодії, концепція тотожності. На її засадах визначався характер взаємодії генетично-спадкових і соціально-набутих чинників розвитку особистості, що дозволяло співвідносити категорії темпераменту і характеру. Загальноприйнятим стало розуміння темпераменту як первинної психічної організації, а характеру – як похідної. На основі типології характерів здійснювали класифікацію індивідів, зокрема за параметром обдарованості.

Виокремились два підходи до визначення обдарованості: обдарованість розуміють як основу розвитку здібностей та обдарованість – як результат розвитку здібностей. Це зумовлює методологічні відмінності у діагностиці обдарованості та визначенні шляхів її розвитку. Загальноприйнятим положенням є максима, що розвиток здібностей збігається з процесом розвитку психіки, а тому вирізняється нерівномірністю та нестійкістю. На початку XX століття висувалося положення про вроджений характер обдарованості, що пов'язувалось з незмінністю характеру, який визначався національними і расовими особливостями індивідів. Разом із тим обґрунтовувалось положення, що розвиток обдарованості корелює з розвитком особистісних рис, надто з формуванням інтелектуальних та вольових властивостей, які зазнають соціальної детермінації.

2. І.О. Сікорський ототожнював особистість та індивідуальність, вважаючи останню унікальною комбінацією волі, розуму та почуттів, що розгортаються у вищих психічних актах. Методологічною основою його концепції особистості була гіпотеза тотожності, що передбачала інтеграцію тілесної і душевної субстанцій в єдиний саморегульований механізм. І.О. Сікорський не мав категоричної позиції щодо визначального впливу генетично-спадкових чи соціально-набутих чинників, але в окремих випадках підкреслював домінуючу роль одного з них.

І.О. Сікорський комплексно вивчав психофізіологічні і психологічні аспекти проблеми індивідуальності. На психофізіологічному рівні аналізував її як проблему нейродинамічних відмінностей, специфіки кровообігу, дихання, особливостей уваги людини, а на психологічному рівні – як співвідношення основних елементів структури особистості. Особистість розумілася як цілісне сполучення почуттів, розуму і волі, які комбінуються за асоціативними законами. Перевага окремих елементів проявляється у відповідних прагненнях. До структурних компонентів індивідуальності на нижчому рівні належить групова приналежність індивіда (расово-національні та статеві ознаки). Основними механізмами індивідуалізації є спадковість (фізіологічна, расово-національна, батьківських психічних якостей) і виховання (формування інтелектуальних та моральних директив, переважання певних елементів структури особистості). І.О. Сікорський здійснював соціально-психологічну, психофізіологічну, культурно-антропологічну диференціацію людей, вивчав онтогенетичні аспекти процесу індивідуалізації, розкривав її умови, механізми і принципи.

3. У психологічних дослідженнях І.О. Сікорський використовував лабораторний експеримент та аналіз емпіричних даних (метод спостереження та фізіогномічний метод). Вивчення обдарованості здійснював на нейропсихологічному рівні (порівняння будови і ваги мозку), на рівні психофізіологічних відмінностей, особистісного розвитку (біографічний метод, аналіз продуктів діяльності).

У відповідності з концептуальними поглядами І.О. Сікорського, обдарованим особам властива стійкість особистісних якостей та психофізіологічних особливостей. Успадковані психічні властивості обмежують розвиток окремих здібностей та обдарувань, хоча під впливом соціального досвіду вони здатні розвиватися чи деградувати. Загальний напрям інтересів індивіда може бути обумовлений расово-національною приналежністю; разом із тим змішування рас подекуди закладає широку психологічну платформу для розвитку обдарованості. Втім, задатки на психофізіологічному рівні не визначають характер обдарованості. Важливу роль відіграє розвиток внутрішньої уваги як передумови для зосередження та наполегливості у досягненні мети, що, на думку І.О. Сікорського, можна цілеспрямовано виховувати.

У концептуальних положеннях І.О. Сікорського розвиток обдарованості забезпечується докладанням вольових зусиль суб'єкта, суспільно-моральною зорієнтованістю. В одних випадках це вимірюється здатністю протистояти несприятливим соціальним факторам завдяки розгортанню «позитивної спадковості», в інших – спроможністю індивіда, попри спадковий вплив расової «обмеженості», приставати на бік культурно більш розвинутої раси, нації. Обдаровані суб'єкти переважають пересічних за функціональними психічними показниками і за здатністю до синтетичної психічної діяльності. У класифікації особистостей, яку розробив І.О. Сікорський на основі домінування певних

інтелектуальних і моральних директив, на найвищому щаблі перебуває видатна людина. Її діяльнісні директиви спонукають до виконання найскладніших життєвих задач, що передбачають наявність почуття найвищого обов'язку.

За переконанням І.О. Сікорського, спланований виховний вплив і продумана збалансована навчальна програма здатні забезпечити всебічний розвиток особистості, а відтак сприяють розгортанню обдарованості. Інтегральним показником обдарованості виступає спрямованість особистості, що побудована на єдності почуттєвої, інтелектуальної і вольової сфери, а також належних психофізіологічних умовах їхньої діяльності та високих моральних принципах.

4. Концептуальні паралелі І.О. Сікорського з сучасними теоріями обдарованості полягають у значному збігу в уявленнях про місце та роль генетично-спадкових і соціально-набутих чинників її розвитку, надто вольового та емоційного компонентів; у положенні про тотожність здібностей та особистісних якостей, що вказує на можливість здійснення розвитку здібностей; у визнанні творчості як неодмінної складової обдарованості. Близькість методичних вимог розвитку обдарованості з сучасними теоріями полягають у комплексному підході до її вивчення, у здійсненні всебічного розвитку особистості, у дотриманні психогігієнічних умов навчання, виховання та розвитку дітей. Водночас І.О. Сікорський не був схильним здійснювати раннє виявлення обдарованості, не розробив стандартизованих методів її діагностики і не залишив спеціальної навчально-виховної програми розвитку обдарованості. На його думку, розвиток обдарованості збігається у часі з повним розкриттям індивідуальності, яка формується в ситуації взаємодії спадкових і соціальних чинників.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в інтеграції концептуальних положень І.О. Сікорського у сучасні програми розвитку обдарованості, засновані на всебічному та гармонійному розвитку особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Статті, опубліковані у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

- 1.1. Мазяр О. В. Структура індивідуальності у роботах І. О. Сікорського / Мазяр Олег Васильович // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 158-166. – ISBN 978-966-485-035-0.
- 1.2. Мазяр О. В. Науково-психологічні передумови формування концепції індивідуальності І. О. Сікорського / Мазяр О. В. // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1 : Спецпроект: «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність» з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора

вітчизняної історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологічні проблеми психології. Психологія творчості. – С. 85-91. – ISBN 978-966-171-394-8 (Т.1).

- 1.3. Мазяр О. Етнопсихологічні чинники індивідуальних відмінностей у роботах І. О. Сікорського / Олег Мазяр // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск «Психологічні виміри українського соціокультурного простору». – К. : Видавництво «Міленіум», 2011. – С. 215-221.
- 1.4. Мазяр О. В. Концептуальні паралелі вирішення проблеми обдарованості у працях І. О. Сікорського та В. О. Моляко / Мазяр Олег Васильович // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 15. – Частина I. – С. 250-257. – ISSN 2072-4772.
- 1.5. Мазяр О. В. Особливості концептуального взаємозв'язку положень І.О. Сікорського з сучасними теоріями обдарованості / О. В. Мазяр // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2013. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 16. – С. 225-231.

2. Статті у міжнародних виданнях:

- 2.1. Мазяр О. В. Концепция индивидуальности в работах И. А. Сикорского / Мазяр Олег Васильевич // Вопросы психологии. – 2012. – № 1. – С. 113-120. – ISSN 0042-8841.

3. Статті, опубліковані у спеціалізованих наукових журналах, збірках матеріалів наукових конференцій:

- 3.1. Мазяр О. В. Індивідуально-психологічний аналіз обдарованості у працях І. О. Сікорського / О. В. Мазяр // Матеріали II Міжрегіонального семінару з впровадження програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» (Житомир, 23 квітня 2009 року). – Житомир : [б.в.], 2009. – С. 41-43.
- 3.2. Мазяр О. В. Розумові здібності у системі розвитку обдарованості І. О. Сікорського / Мазяр Олег Васильович // Вікові особливості формування інтелекту : матеріали Всеукраїнської конференції (Київ, 24 березня 2011 року) / Національна академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини. – К. : [б.в.], 2011. – С. 79-82.
- 3.3. Мазяр О. В. Концептуалізація проблеми обдарованості в кінці XIX – початку XX століття / Мазяр Олег Васильович // Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне та відмінне : матеріали круглого столу (Київ, 20 січня 2012 року) / Національна академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини, Національний центр «Мала академія наук України». – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – С. 25-30.

- 3.4. Мазяр О. Особливості розвитку обдарованості у концептуальних положеннях І.О.Сікорського / Олег Мазяр // Матеріали VI Міжрегіонального семінару з впровадження програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості (Житомир, 15 травня 2013 року). – Житомир : [б.в.], 2013. – С. 52-53.

АНОТАЦІЇ

Мазяр О. В. Концептуалізація проблеми обдарованості у працях І. О. Сікорського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2013.

Дисертація відображає результати дослідження концептуалізації проблеми обдарованості у працях І.О. Сікорського, що здійснювалась на основі розробки фундаментальної проблеми індивідуальності.

І.О. Сікорський запропонував розгорнуту характеристику обдарованих особистостей на нейропсихологічному, психофізіологічному, психічному та соціально-психологічному рівнях, виявив і проаналізував особливості взаємодії спадкових і соціальних факторів у розвитку обдарованості. Інтегральним показником обдарованості виступає спрямованість особистості, що побудована на єдності почуттєвої, інтелектуальної і вольової сфери, а також належних психофізіологічних умов їхньої діяльності та високих моральних принципах. На емпіричному рівні І.О. Сікорський показав, що обдарованість формується навіть у випадку недостатнього розвитку задатків за умови продуманої системи виховної та навчальної діяльності.

Ключові слова: індивідуальність, індивідуальні відмінності, особистість, структура особистості, обдарованість, здібності, геніальність, творчість.

Мазяр О. В. Концептуализация проблемы одаренности в трудах И. А. Сикорского. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2013.

Концептуализация проблемы одаренности И.А. Сикорским осуществлена на основе разработки фундаментальной проблемы индивидуальности. Обобщив теоретические положения индивидуальности, сформулированные в конце XIX – вначале XX столетия в рамках структурного и функционального подходов, И.А. Сикорский предложил системный взгляд на организацию личности, интегрирующую элементы низших и высших уровней психической деятельности. В его концепции индивидуальности заложена идея многозначных связей физиологических, психофизиологических, нейропсихологических, социально-психологических элементов, позволяющая на структурном и функциональном уровне дифференцировать индивидов. Одним из ключевых

элементов дифференциации являются директивы, представленные И.А. Сикорским в качестве особых, недостаточно осознаваемых установок, направляющих личность на достижение определенных целей. Вершинным уровнем развития личности является великий тип людей, ориентированных «деятельностными» директивами и высокими моральными принципами на достижение сложных общественных задач.

И.А. Сикорский предложил развернутую характеристику одаренных личностей на нейропсихологическом, психофизиологическом, психическом, социально-психологическом уровнях. Отмечая существенное влияние наследственно-биологических факторов на развитие личности и одаренности (расовая и национальная принадлежность), И.А. Сикорский значительное место отводил социально-приобретенным факторам (воспитание и обучение). На эмпирическом уровне он продемонстрировал, что одаренные субъекты способны преодолевать наследственно-биологические ограничения путем компенсации их морально-волевыми качествами, которые возможно целенаправленно формировать.

Результаты исследования могут быть использованы для дальнейшего обобщения взглядов на природу одаренности и построение на этой основе программы развития одаренности.

Ключевые слова: индивидуальность, индивидуальные отличия, личность, структура личности, одаренность, способности, гениальность, творчество.

Maziar O. V. Conceptualization of the problem of giftedness in the works of I. O. Sikorsky. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate in Psychological sciences, specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The dissertation represents results of the research the conceptualization of the problem of giftedness in the works of Sikorsky I. O., which was carried out on the development of a fundamental problem of individuality.

I.O. Sikorsky offered the reveal the characteristics of gifted personalities on neuropsychological, psychophysiological, psychological and socio-psychological levels, discovered and analyzed particularities of interaction of the inherited and social factors in the development of giftedness.

An integral index of the giftedness is the orientation of personality, which is built on the unity of perceptible, intellectual and volitional spheres, and also proper psychophysical conditions of their activity and high moral principles. At an empiric level of I.O. Sikorsky showed that even in the case of insufficient development of inherited abilities a gift is formed due to the circumspsect system of training and educational activity.

Keywords: individuality, individual distinctions, personality, structure of personality, giftedness, abilities, genius, creativity.